

KMEČKA TRGOVINA IN UPORI

FERDO GESTRIN

Po srednjeveškem pojmovanju družbene delitve dela je meščanom pripadala trgovina in obrt; zanju so si meščani in mesta v okviru mestnega gospodarstva izbojevali številne pravice. Plemstvo naj bi prodajalo le presežke proizvodov svojih zemljiških gospodstev in kupovalo za svoje potrebe, posegalo skratka le v tisto dejavnost, ki plemiški časti ni bila nasprotna. Kmetje pa so praviloma smeli prodajati in kupčevati le s presežki svojih pridelkov in izdelki domače obrti na mestnih in trških trgih, na raznih sejmi in proščanjih. Že zgodaj v fevdalni dobi je podložnik posegal v zamenjavo in nato v trgovino, na široko — kot razred — pa se je vključil v blagovno-denarne odnose z uveljavitvijo denarnih dajatev; s tem pa si je proces komercializacije zemljiškega gospodstva z vsemi posledicami zanj na široko odprl vrata v okviru gospodstva.¹ Za krize zemljiškega gospodstva od konca 15. stoletja dalje in za velikih kmečkih uporov na Slovenskem, ko so se že močnejše uveljavili elementi zgodnjega kapitalizma in so se poglobljali ter utrjevali blagovno-denarni odnosi v celotni fevdalni družbi, so se kmetje še v večjem obsegu usmerjali v trgovino.² Posegali so v trgovino mimo mest in trgov in na večje razdalje, začeli s kupčevanjem in prekupčevanjem tudi z blagom, ki je bilo dotlej predmet poklicne meščanske trgovine. S tem so se zaostrovala nasprotja med mestom in vasjo, ki so jih fevdalci še povečevali.³ Rešujoč se iz krize zemljiškega gospodstva v veliki meri na podlagi blagovno-denarnih odnosov — s čimer se začena druga stopnja komercializacije zemljiškega gospodstva — so namreč fevdalci sami v povečani meri posegli v kupčevanje in vanj zopet potiskali tudi svoje kmete. Hoteli so v čim večji meri obvladati presežke podložnikov, zahtevali so od njih pravico poprejšnjega odkupa, jim nalagali dolžnost opravljanja trgovskih poslov za svoj račun, jim nalagali tlako za tovorjenje svojega blaga na razne, tudi zelo oddaljene trge in podobno. S tem so fevdalci na eni strani zavirali kmečko kupčevanje, na drugi strani pa so ga posredno

spet pospeševali. Brez dohodkov iz nekmetijskih dejavnosti kmet ob sorazmerno majhnih kmetijah namreč ne bi zmožl povečanih fevdalnih in drugih bremen tega časa. Zato so fevdalci v boju mest in meščanov proti kmečki trgovini in obrti stali na strani podložnikov, tudi proti deželno knežji podpori meščanskih prizadevanj v tem boju. Splet nasprotij okoli kmečke trgovine je postajal vedno večji in je vedno bolj odločujoče vplival na zaostritev razrednih bojev in na njihov vrhunec v tem času, na kmečke upore.

Okvire, v katerih se je gibala kmečka trgovina, so postavljali tedaj uveljavljeni blagovno-denarni odnosi in proces komercializacije na zemljiškem gospodstvu. Vanjo so podložnika potiskale tudi sorazmerno majhne kmetije, fevdalni pritisk med krizo zemljiškega gospodstva in potrebe življenja nasploh, a olajšale so mu posege dejavnosti ugodne prometno geografske razmere slovenskega ozemlja. Materialne osnove za trgovino so jim v tem obdobju nekoliko večali naporji za izboljšanje kmetijske proizvodnje in pa močno vključevanje v nekmetijsko proizvodno dejavnost. Kmetje so posegali kot dopolnilo svojemu gospodarstvu v domačo obrt in promet. Cela področja zlasti tam, kjer so bili slabši pogoji za kmetijstvo in pa v krajih bližje morja, so se ukvarjala z vsakovrstno obrtjo, katere proizvodi so šli na trg, pogosto celo na velike razdalje. Žal ne moremo govoriti o obsegu in množini proizvodnje obrtnih izdelkov na podeželju. Vendar važnost tega blaga v trgovskem prometu kmečke in tudi poklicne trgovine ni bila majhna. Domača obrt je bila vsekakor važen dopolnilni vir dohodkov kmečkega obrata in pomemben del materialne osnove kmečke trgovine; kljub odporu mest je ta proizvodnja rasla.

Enako vlogo je imelo vključevanje kmetov v tovarništvo in druge oblike prometa.⁴ Udeležba v prometu je prinašala podložnikom vsekakor pomemben del dohodkov, ki so jih lahko deloma vložili v svoje trgovsko kupčevanje. Možnost za kupčevanje pa je podložnikom dajalo tudi vključevanje v dejavnosti,

ki so bile tesno povezane z rudarstvom in fužinarstvom, predvsem za kritje potreb obeh panog (oglarjenje, drvarjenje).

Lahko bi trdili, da je kmet zmogel velika fevdalna in državna bremena tega časa prav zaradi povečanega vključevanja v nekmetijsko dejavnost, pri čemer je kmečka trgovina zavzemala posebno mesto. Že opisana vloga plemstva, ki je večalo svoje fevdalne zahteve, a hkrati podpiralo kmetovo poseganje v trgovino in obrt, nam postane s tem povsem razumljiva. Čimbolj je namreč kmet dobival sredstva drugje, tem lažje je plemstvo večalo svoje zahteve v okviru zemljiškega gospodstva.

Kmečka trgovina je v obravnavanem času zajela vse habsburške slovenske dežele, vendar njen delež ni bil v vseh deželah enak in prav tako tudi ne njena vloga.⁵ Toda tudi s kmečko trgovino so se slovenske dežele v tem času že močneje gospodarsko povezovalе, segala pa je daleč v hrvatske in ogrske pokrajine, proti Italiji in habsburškim nemškim deželam. Po svojih smereh se je kmečka trgovina v veliki meri prilagajala splošnim trgovskim potem in tokovom na Slovenskem: poglobljena smer je bila vzhod-zahod, linija od hrvatskih in ogrskih dežel proti morju in Italiji. Seveda se je kmečka trgovina razvijala tudi samo proti avstrijskim nemškim deželam in nazaj ter v hrvatske in ogrske dežele in nazaj. Prav tako je imela v osnovi enako strukturo kakor poklicna, namreč da je v eno smer pošiljala blago ene vrste, v drugo smer pa drugo.⁶

S kmečko trgovino so se ukvarjali vsi sloji podložniškega razreda. Vanjo so posegali imetniki celih in manjših podložnih kmetij pa tudi kajžarji in osebenjki ter vaški obrtniki, čeprav je bila njihova udeležba lahko zelo različna. Bili so posamezniki na podeželju ne glede na socialno pripadnost in gospodarski položaj, ki so se s kmečko trgovino ukvarjali precej redno, drugi pa so se odpravljali na pot le občasno, nekajkrat na leto.⁷ Vsekakor je moral podložnik — če ne drugje, na najbližjem mestnem trgu — prodati toliko blaga, svojega ali tujega izvora, da je dobil potrebna sredstva za plačilo fevdalnih in drugih obveznosti v denarju. Po podatkih, ki z njimi razpolagamo, so številni kmečki kupčevalci na svojih trgovskih poteh segli ne samo prek meja svoje dežele, marveč tudi do meja slovenskih dežel in tudi prek njih. Niso bili redki, ki so v svoja trgovska pota zajeli vse slovensko ozemlje od morja do meja slovenske Koroške in Štajerske. Podložniki so s svojo trgovino posegli na beneško ozemlje v Istri, kamor so jih pritegovala zlasti mesta z bogato proizvodnjo soli pa tudi bližnja rodovitna Furlanija.⁸ Iz notranjosti slovenskih dežel se je kmečka trgovina usmerjala tudi v mesta kvarnerskega primorja,

na Reki je imela vsekakor precej velik, čeprav še ne ugotovljen delež. Podrobneje ji moremo slediti šele od srede 16. stoletja in je zajela precejšen del slovenskega ozemlja.⁹ Povezava slovenskih dežel s hrvatskimi (in deloma tudi ogrskimi) v okviru kmečke trgovine je bila sploh zelo pomembna.¹⁰ Šele, če upoštevamo to povezanost slovenskih dežel v okvirih kmečke trgovine, moremo v celoti dojeti uspehe upornih kmetov v povezovanju v kmečko zvezo in v boju proti fevdalcem, ki sta zajela vsaj v največjih puntih velike dele slovenskega (in hrvatskega) podeželskega prebivalstva.

Podložniki niso kupčevali, kakor že rečeno, samo s svojimi pridelki in izdelki, marveč so tudi prekupčevali in posegali v trgovino z blagom poklicne, meščanske trgovine v tem večji meri, čimbolj se pomikamo proti koncu 16. stoletja. Tudi niso trgovali samo z blagom manjše vrednosti, kakor npr. z žitom, s soljo in podobno, za katerega poklicni trgovci niso imeli tolikšnega interesa zaradi transportnih stroškov,¹¹ kmetom pa je kljub temu prinašalo dobiček, ker so ga tovorili sami, marveč tudi z dragim blagom. Zato je seznam blaga, s katerim so podložniki v tem času kupčevali, kar pester in od konca 15. stoletja vedno obsežnejši.¹² Sem je šteti žito, domače in tuje, hrvatsko in ogrsko, živino (voli, krave, biki, konji, svinje, koštruni, kozlički, ovce), dalje doma predelana živila, kakor npr. sir, maslo, loj, suho svinjsko meso (bohi), dalje med, vosek, izdelki domače obrti, zlasti raznovrstno platno, domače sukno, peče, lan in laneno prejo, volno, usnje, kože in kožuhovino, čevlje, špajko in vsakovrstne lončene in lesne izdelke, suho robo, dalje tudi železo in železne izdelke (žebliji, podkve itd.). Trgovina z žitom je bila ponajveč v rokah kmetov in podeželskih prekupčevalcev, ki so žito tovorili zlasti v primorska mesta in sosednje laške dežele v zameno za sol, vino in olje. S soljo so trgovali po deželah skoraj izključno podložniki.¹³ Tudi velike količine glav živine so kmetje in vaški prekupčevalci zgnali vsako leto proti zahodu. Prav v tej trgovini se je močno uveljavilo tihotapstvo proti laškim deželam. Nič manj ni bila v rokah kmetov trgovina z vinom. Na Kranjskem je bila kmetom od konca 15. stoletja dovoljena prodaja kislega vina tudi daleč na sever v nemške dežele, a iz laških dežel so na Kranjsko smeli tovoriti boljša, sladka vina. Kmečki kupčevalci so obvladali deloma tudi trgovino s posameznimi vrstami krzna, zlasti s poljškim krznom.¹⁴

Iz beneških krajev so kmetje v notranjost tovorili zlasti sol, ki so jo posredovali na sever do meja razširjenosti kamene soli in hrvatskih krajev, dalje vina, zlasti sladka vina in posebej malvazije, olje, beneško kramo in

drugo blago. To blago so zamenjavali spet za drugo ali pa prodajali in kupovali za izkupiček blago, ki so ga nato posredovali primorskim ali laškim krajem.

O obsegu kmečke trgovine moremo za zdaj samo približno govoriti. Toda že danes smo po našem globokem prepričanju zelo blizu resnice, če trdimo, da je bila kmečka trgovina po množini blaga vsaj tako velika, če ni bila celo precej večja, kakor poklicna, meščanska trgovina. Vsekakor je bila kmečka trgovina po številu tovorov v prometu s primorskimi mesti na prvem mestu. Naj to oceno z nekaterimi podatki podkrepimo. Samo soli so mogli kmečki kupčevalci v posameznih letih pripeljati iz primorskih mest v slovensko in deloma še širše zaledje do 90.000 tovorov.¹⁵ Kje pa je bilo še drugo blago, zlasti vino in olje, ki so ga od tam pripeljali? Pozneje, proti koncu obravnavanega obdobja, pa se je tej soli priključila še sol, uvožena iz južne Italije s posredovanjem poklicne trgovine v kvarnerska pristanišča.¹⁶ V nasprotni smeri pa je šlo s kmečko trgovino prav toliko tovorov drugega blaga. Veliko je bilo dalje število glav živine, domačega in tujega izvora, ki je šla s posredovanjem podložnikov zlasti proti laškim deželam. Leta 1536 so kranjski deželni stanovci izrecno poudarjali, da se živina iz dežele na veliko prodaja v laške pokrajine in da zaradi tega primanjkuje mesa doma in so zato prosili, naj deželni knez izvoz živine prepove.¹⁷ Podatki govore, da so posamezni kmetje prodali na leto cela krđela živine in po 500—1000 tovorov blaga.¹⁸ Na podeželju, zlasti v smeri proti morju po uveljavitve prisilne tržaške poti od konca 15. stoletja, so vedno znova nastajali novi sejmi, na katere se je vezala kmečka trgovina. Znanj so primeri sejmov, kakor npr. sejem na Bločicah v začetku 17. stoletja, ki so imeli lahko tudi do 10.000 tovorov prometa letno.¹⁹ Vzemimo za ilustracijo obsega kmečke trgovine samo še eno domnevo. Če bi vsak v kmečko zvezo in upor leta 1515 zajeti podložnik vnovčil na leto samo štiri tovore svojega ali tujega blaga, kar nikakor ni pretirano — zlasti ne glede na višino denarnih dajatev in drugih obveznosti v denarju — dobimo po predvidevanjih nad 300.000 tovorov letnega prometa v okvirih kmečke trgovine.

Kmečka trgovina je seveda nihala iz leta v leto in so na nihanje nedvomno vplivali isti in podobni vzroki, kakor na nihanje poklicne, meščanske trgovine. Vendar se zdi, da razen v precej redkih primerih glede nihanja kmečke trgovine v primerjavi s poklicno ne gre pretiravati. Kmet si je namreč laže in hitreje pomagal prek posameznih težav, ki so nastopile proti njegovi trgovini. Pač pa je kmečka trgovina močno nihala po letnih dobah, pač v skladu z vezanostjo pod-

ložnikov na poljska opravila. Toda važna je pri tem predvsem ugotovitev, da je kmečka trgovina tekla nepretrgoma celo leto, čeprav seveda z različno močjo.²⁰ Prav tako pa lahko rečemo, da je kmečka trgovina v tem obdobju kljub nihanjem rasla po obsegu ne glede na to, da je podložnik zaradi fevdalnega pritiska izgubljal del presežkov svojih pridelkov.²¹

Z rastjo kmečke trgovine je rasla postopoma proti koncu stoletja tudi gospodarska moč dela, morda niti ne tako majhnega dela, kmečkega prebivalstva. Ta del pa je imel v kmečkih uporih tega časa že pomembnejšo vlogo. To se je videlo na zboru kmetov v Konjicah leta 1515; iz vrst tega dela podložnikov so leta 1573 deloma izhajali tudi uporniški voditelji in vodje.²² Hkrati s to rastjo pa se je večala v vsem tem obdobju tudi občutljivost podložnikov za vprašanja kmečke trgovine in vsega, kar je bilo z njo v zvezi. Od upora do upora se to tudi vse bolj jasno kaže.

Kmečka trgovina se je morala tako kot poklicna podrežati veljavnemu prometnemu in mitninskemu režimu. Oba pa so prav od začetka obravnavanega obdobja dalje z novimi deželnoknežjimi redi in tarifami podrobneje urejali. Podložnike so v njihovem kupčevanju prizadeli zlasti ukrepi o prisilni cesti in drugi odloki v korist Trsta ter uvajanje novih in višjih prometnih pristojbin.²³ Kmetje so morali tovoriti ali voziti po obveznih in tedaj veljavnih poteh in ob njih ležečim mitnicam plačevati dolžne mitnine ter se podrežati tudi sistemu bolet. Svoje blago so bili tako kakor meščanski trgovci dolžni ob prihodu na mitninsko postajo prijaviti in od njega plačati pristojbino.²⁴ Prav zaradi visokih in od začetka 16. stoletja naraščajočih prometnih pristojbin pa tudi zaradi vedno večjega pomena, ki ga je imela kmečka trgovina kot vir dohodkov, so se podložniki v vedno večjem obsegu zatekali v tihotapstvo, to je v promet trgovskega blaga po skrivnih poteh in mimo obveznih poti ter mitnic. Tihotapstva oblasti niso mogle uničiti, čeprav so se trudile z najrazličnejšimi sredstvi in ukrepi. Niso pomagale ne številne nove mitnice, ne sistem bolet, ne novi načini pobiranja mitnin, ne strožje nadzorstvo in tudi ne nagrade tistim, ki so tihotapce zajeli ali prijavili, ne posebni mitninski oboroženi hlapci, ki so jih začeli v tem stoletju postavljati na večjih mitninskih postajah za varstvo in boj proti tihotapstvu. Prav tako niso pomagali številni deželnoknežji ukazi vicedomu in zemljiškim gospodom, naj preprečijo komori škodljivo tihotapsko dejavnost, h kateri so se zatekali predvsem podložniki. To obliko kupčevanja podložnih kmetov je treba poudariti še tembolj, ker se je v tihotapstvo zatekajoči

kmet izpostavljal nevarnosti, da izgubi tovorjeno blago in plača visoke kazni. Z uvaženjem institucije mitninskih hlapcev pa se je kmet izpostavljal tudi spopadam z njimi. Pri tem je seveda tekla kri in na kraju spopadov so ostali tudi mrtvi.²⁴

Kmečka trgovina in z njo tako ali drugače povezana nekmetijska dejavnost podložnikov je bila zelo pomembna v okviru splošnih gospodarsko-družbenih dogajanj tega časa na Slovenskem in tudi posebej za kmeta samega. Prinašala je kmetu ne ravno majhne vire dohodkov in je pozitivno vplivala na celotno trgovsko zamenjavo v slovenskih deželah, s tem pa večala njihovo gospodarsko moč. To upravičeno trdimo ne glede na to, da je bila kmečka trgovina — tudi po pojmovanju časa, kakor smo videli — konkurenca poklicni, mestni trgovini, da je kmečka trgovina v nekem smislu poklicno trgovino zmanjševala in torej s tem negativno vplivala na rast in razvoj meščanskega trgovskega kapitala. Kmečka trgovina je bila dalje verjetno eden izmed dejavnikov, ki so tedaj vplivali na gospodarsko (in etnično) povezovanje slovenskega ozemlja, s čimer je mogoče povezovati tudi ozemeljsko razširjenost vsaj posameznih kmečkih uporov na Slovenskem v tem obdobju. Sprožala je dalje ta trgovina v sklopu blagovno-denarnih odnosov vedno večja nasprotja med mestom in vasjo, rušila je do tedaj veljavno družbeno delitev dela in tako po svoje spodkopavala temelje obstoječega družbenega reda, vplivala je na odnose znotraj zemljiškega gospostva in zaostrovala že tako naraščajoča družbena nasprotja. Na eni strani se kaže to v splošnih objektivnih premikih in nasprotjih, ki jih je sprožala kmečka trgovina v gospodarstvu in družbi, na drugi strani pa se to javlja v zahtevah, dejanjih in izjavah upornih kmetov in njihovih voditeljev v tem obdobju.²⁶ Prav tako je kmečka trgovina v povezavi s celotnim gospodarskim razvojem načejala zemljiško-gospostvene okvire in prispevala k procesu družbenega osvobajanja podložnikov. V skrajnih posledicah je v povezavi z drugimi vzroki znotraj teh okvirov ali zunaj njih sprožala kmečka trgovina tudi kmečke upore, in sicer tembolj, čimbolj gremo proti koncu 16. stoletja.

Kmečka trgovina in z njo povezana nasprotja so bila torej važen vzrok za nastajanje kmečkih uporov. Zahteve podložnikov, izvirajoče s tega področja njihovega življenja, so postajale sestavni del uporniškega programa. V uporah leta 1573, v katerem je program upornikov dosegel višek, je bil poleg boja za osvoboditev izpod zemljiškega gospostva in boja za posebno cesarsko namest-

ništvo kot cilj upora postavljena tudi svoboda kmečkega trgovanja.

OPOMBE

1. Prim. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana 1971, in tam navedeno literaturo. — 2. B. Grafenauer, *Boj za staro pravdo*, Ljubljana 1944. Isti, *Kmečki upori na Slovenskem*, Ljubljana 1962. F. Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, Ljubljana 1965. Isti, *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja*, Ljubljana 1972. S. Vilfan, *K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo (Gospodarsko-pravne podlage povesti o Martinu Krpanu)*, *Kronika* 10 (1962), str. 129 sl. in 11 (1963), str. 1. sl. B. Grafenauer, *Poglavitne poteze slovenskega zgodovinskega razvoja in položaja*, *Kronika* 19 (1971), str. 129 sl. — 3. Prim. F. Gestrin, *Gospodarstvo in družba na Slovenskem*, *ZČ* 16 (1962), str. 5 sl. Isti, *Gospodarske osnove razrednih bojev na Slovenskem konec 15. in v 16. stoletju*, *JiČ* 1962, str. 33 sl. — 4. J. Žontar, *Nastanek, gospodarstva in družbena problematika policijskih redov...* *ZČ* 10/11 (1956/7), str. 65 sl. — 5. Prim. B. Grafenauer, *Poglavitne poteze o. c.*, str. 133. — 6. F. Gestrin *Mitninske knjige, o. c.*, str. 49 sl. — 7. Prim. o tem mitninske knjige, glej J. Žontar, *Drobec registra ljubljanskega nakladniškega urada leta 1544*, *Kronika* 16 (1968), str. 32 sl. F. Gestrin, *Mitninske knjige, o. c.*, str. 101 sl., 273 sl. — 8. F. Gestrin, *o. c.*, str. 59. — 9. *Prav tam*, str. 232, 243, 246. — 10. R. Bičanić, *Začeci kapitalističких odnosa u hrvatsko-slovenskoj seljačkoj buni godine 1573*, v *MHK* br. 6, Zagreb 1952, str. 5 sl. V. Valenčič, *Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju*, *Razprave* zv. 2. Ljubljana 1971, str. 102 sl. O. Pickl, *Die Auswirkungen der Türken Kriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert*, v *Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Socialgeschichte*, Bd. 1, str. 71 sl. — 11. Prim. S. Vilfan, *Sol, o. c.*, str. 135. — 12. Prim. določbe o kmečki trgovini, policijske rede in prepovedi kmečke trgovine, dalje mitninske tarife in mitninske knjige. Glej J. Žontar, *Nastanek, o. c.* Isti, *Drobec, o. c.* F. Gestrin, *Trgovina, o. c.* in *Mitninske knjige, o. c.* — 13. S. Vilfan, *Sol, o. c.*, str. 133 sl. — 14. J. Žontar, *Villach und der Südosten, 900 Jahre Villach, 1960*, str. 517. — 15. Prim. F. Gestrin, *Trgovina, o. c.*, str. 148 sl. — 16. Prim. *Mitninske knjige, o. c.*, str. 288, 310, 337. — 17. *AS, Stan. a. F* 207, f 416 — 1536 nov. 15. — 18. J. Žontar, *Nastanek, o. c.*, str. 39, 65, 99, — *AS, Stan. a. F* 293/a 1616 jan. 1 — 20. Prim. F. Gestrin, *Mitninske knjige, o. c.*, str. 60. — 21. Prim. J. Žontar, *Nastanek, o. c.*, str. 47, 65, 76, 83 sl., 92 sl. V. Valenčič, *Trgovina, o. c.*, str. 133. — 22. Prim. R. Bičanić, *Začeci, o. c.*, str. 12 sl. — 23. F. Gestrin, *Trgovina, o. c.*, str. 94 sl. — 24. F. Gestrin, *Mitninske knjige, o. c.* str. 36. — 25. Prim. F. Gestrin, *Še o tradiciji Martina Krpana*, *JiS* 5 (1959/60), str. 191 sl. S. Vilfan, *Sol, o. c.* — 26. Glej literaturo o kmečkih uporih.